



*Corresponding author:

Saad Abdel Sada Sabah

University: University of

Baghdad

College: College of Languages

Email:

Keywords:

Medieval Hebrew,
Innovations of Hebrew Verbs
, Hebrew language , language
of Hebrew poetry , The
language of Piut

ARTICLE INFO

Article history:

Received 4 Apr 2022

Accepted 14 May 2022

Available online 1 July 2022

**The Innovations of The Verbs in Medieval
Hebrew,**

An Analytical Conjugated Study

A B S T R U C T

The medieval period of the Hebrew language was the period of literary and liturgical language that existed between the fourth and 19th centuries. And one can classify medieval Hebrew into two types: the language of piyyut and poetry, which went through four periods: the pre-classical piyyut period, the classical piyyut period, the late Eastern piyyut period, the poetry period in Europe, Spain, Italy and Ashkenaz. The second type, the language of prose, which includes: the literature of the grammarians, the literature of the geniuses, the literature of the translators, the literature of the commentators, the rabbinic language, the Kabbalah literature and the Hassidic literature. The Hebrew language contains many linguistic innovations of words and conventions that came from the medieval period of the Hebrew language. These innovations can be divided into several types, which are the innovations of verbs, the innovations of nouns, the innovations of particles, and the innovations of idiomatic expressions, which in turn are divided into the innovations of nominal phrases, the innovations of verbal phrases, and of the prepositional phrases. The choice fell in our research on an important aspect among these innovations, which is specific to the Hebrew verbs that writers, writers, and Jewish clergymen found the need to innovate and apply in their productions and writings, especially literary and religious ones. These innovations were distributed, as we found in this research, to all verb conjugations in the Hebrew language, whether they are triple or more, in addition to the diversity in the use of tenses related to these verbs, whether they are in the past, present or future.

© 2022 LARK, College of Art, Wasit University

DOI: <https://doi.org/10.31185/>

**استحداثات الأفعال في عبرية العصور الوسطى
دراسة تحليلية بنائية**

ا.م.د. سعد عبد السادة صباح شمخي / جامعة بغداد / كلية الآداب

الخلاصة:

خلال الفترة مابين القرنين الـ 4 والـ 19 كانت اللغة العبرية في عصرها الوسيط تُعدُّ لغةً أدبية في كتابتها وإسلوبها ونتائجها الثرية . ويمكن تصنيف هذه اللغة لصنفين هما : لغة التراثيم (البيوطيم) ولغة

الشعر وهذه قُسمت إلى أربع فترات هي فترة الترانيم ما قبل الكلاسيكية (القرن الثالث الميلادي – القرن الرابع الميلادي) , فترة الترانيم الكلاسيكية (تقريباً القرن الخامس الميلادي – نهاية القرن الثامن الميلادي) , فترة الترانيم الشرقية المتأخرة (نهاية القرن الثامن الميلادي – القرن العاشر الميلادي) والفترة الترنيمية في أوروبا , في إسبانيا (منتصف القرن التاسع – القرن الثالث عشر الميلادي) . أما الصنف الثاني فهو لغة النثر التي ضُمَّت في أدب النحويين وأدب الجائونيم وأدب المترجمين وأدب المفسرين وأدب الربانيين وأدب القبالة وأدب الحسيديين.

وتحتوي اللغة العبرية على الكثير من المستحدثات اللغوية من كلمات وإصطلاحات التي جاءت من فترة العصر الوسيط للغة العبرية . ويمكن تقسيم هذه الإستحداثات إلى أنواع عدة وهي إستحداثات الأفعال وإستحداثات الأسماء وإستحداثات الأدوات وإستحداثات الإصطلاحات التي تقسم بدورها إلى إستحداثات الإصطلاحات الإسمية وإستحداثات الإصطلاحات الفعلية وإستحداثات إصطلاحات الأدوات . وقد وقع الإختيار في بحثنا هذا على جانب مهم من بين هذه الإستحداثات ألا وهو ما يخص الأفعال العبرية التي وجد الكتاب والأدباء والحاخامات اليهود ضرورة إستحداثها وتطبيقها في نتاجاتهم وكتابتهم وخصوصاً الأدبية والدينية منها . وقد توزعت هذه الإستحداثات على جميع بناءات الفعل في اللغة العبرية سواء أكانت ثلاثية أم مايزيد عن ذلك , إضافة إلى التنوع في إستخدام الأزمنة المتعلقة بهذه الأفعال سواء أكانت في الماضي أو الحاضر أو المستقبل . وكان رائد تلك الاستحداثات النحوي حيوج ومن بعده ابن جناح.

الكلمات المفتاحية : عبرية العصور الوسطى , إستحداثات الأفعال العبرية , لغة الشعر العبري , لغة البيوط

תחדישי הפעלים בעברית של ימי-הביניים

עיון אנאליטי בנייני

מחקר לפרופ' עוזר

סעד עבד אלסאדה סבאח שמכי

הקדמה

השפה העברית בתקופת ימי הביניים הייתה שפה ספרותית וליטורגית שהתקיימה בין המאה הרביעית למאה ה-19. ובשל תפוצת היהודים בגולה לאורך תקופת ימי הביניים ובשל מגוון הנושאים שהתעניינו בהם בתקופה הזאת, אפשר למיין את העברית של ימי הביניים לסוגים ולתקופות שלה כפי המיון הבא הזה : לשון הפיוט והשירה, שעברה בארבע

תקופות : תקופת הפיוט הקדם-קלאסי : היא התקופה שבין המאה ג' - למאה ד' לסה"נ. תקופת הפיוט הקלאסי : היא התקופה שבערך בין המאה ה-ה' עד שלהי המאה ה-ח' לסה"נ . תקופת הפיוט המזרחי המאוחר : היא התקופה שבין סוף המאה ה-ח' למאה ה-י' לסה"נ . תקופת הפייטנות באירופה : והיא כוללת, התקופה הפייטנית בספרד : היא התקופה שבין אמצע המאה ה-ט' – לבין המאה י"ג לסה"נ . התקופה הפייטנית באיטליה ובאשכנז : היא התקופה שהתחילה מאמצע המאה ה-10 (Badillos,2002, p.22-23) נוסף על לשון הפיוט והשירה, יש גם לשון הפרוזה, לשון זו כוללת שבעה סוגים שונים של ספרות עברית מגוונות, והיא כוללת ספרות המדקדקים (המאה ה-ט' – המאה ה-י"ח), ספרות הגאונים (המאה ה-ז' – המאה ה-י"ג), ספרות המתרגמים (המאה ה-י"ב – המאה ה-י"ד), ספרות הפרשנים (בין המאה ה-10 לבין המאה ה-15), הלשון הרבנית (מן המאה ה"א), ספרות הקבלה (תחילתה כסבור במאה ה"א), הספרות החסידית (מן המחצית הראשונה של המאה ה"ח. (Kutscher,1982, p.14-17))

בעברית יש תחדישים רבים של המילים והצירופים שבאו מתקופת ימי הביניים , וביחוד על ידי מדקדקים עבריים שהבולטים ביניהם היו אבן חיוג' ובחיי אבן פקודה, ואפשר לחלק את התחדישים של המילים העבריות שמקורם מעברית ימי הביניים לכמה סוגים, והם תחדישי הפעלים, תחדישי השמות, תחדישי המילות ותחדישי הצירופים הכוללים תחדישי הצירופים השמניים, תחדישי הצירופים הפועליים ותחדישי צירופי היחס. (Badillos,2002, p.55)

הבחירה במחקר זה נפלה על היבט חשוב מבין תחדישים ימי-ביניים אלה שהוא הנוגע לפעלים העבריים שהסופרים, הכותבים והרבנים היהודיים מצאו צורך לחדש וליישם בהפקות ובכתביהם, במיוחד בצד הספרותי והצד הדתי. תחדישים ימי-ביניים אלה הופצו, כפי שמצאנו , לכל בנייני הפעלים בשפה העברית, בין אם הם משולשים או יותר, בנוסף לגיוון בשימוש בזמנים הקשורים לפעלים אלה, בין אם הם בעבר, הווה או עתיד.

מילים מפתחיות : העברית של ימי-הביניים , תחדישי הפעלים העבריים , לשון השירה העברית , לשון הפיוט , תצורת המילים הימי-ביניות.

חשיבות המחקר

- 1- הצלילה בעולם של השפה העברית בתקופת ימי-הביניים.
- 2- הבהרת סגולותיה ותכונותיה של שפה זו בצורת כללית.
- 3- הבהרת הצד הנדרש והחשוב ביותר במחקר זה , שהוא תחדישי הפעלים העבריים בתקופת ימי-הביניים לפי הבניינים שלהם.

השערות המחקר

- 1- לכל תקופה זמנית מתקופות רבדי התהוות והתפתחות השפה העברית יש תכונות לשוניות מיוחדות וספציפיות , וכי תקופת ימי-הביניים של השפה העברית מתאפיינת בתכונות בולטות ואחידות שמבחינות אותה משאר הרבדים האחרים.

2- תחדישי המילים בתקופה לשונית זו באופן כללי , ותחדישי הפעלים באופן פרטי מהווים שלב חשוב משלבי בניית היסודות המוצקים של השפה העברית וגם בחיזוק הבסיסים שלה.

שיטת המחקר

היא שיטה דיסקרפטיבית-אנאליטית בהסתמכות על תיאור כל מה שהשתמשו הסופרים והרבנים היהודים ביצירותיהם לכל התחדישי הפעלים וסיווגם לפי הבניינים המורפולוגיים שלהם.

מטרות המחקר

לגעת לצורה ברורה ומובהקת במידת האפשר על הסטרטקטורה הכללית של פעולת התחדיש הלשוני של הפעלים העבריים שנוצרו בתקופת ימי-הביניים מבחינה בניינית.

קורפוס המחקר

הוא כולל דוגמאות נבחרות של משפטים מסוימים שנאמרו לע ידי רבנים וסופרים יהודיים בתחומי היהדות ונספרות , ומכילים את צורות שונות של הפעלים העבריים שנתחדשו בתקופת השפה העברית בימי-הביניים.

מבנה המחקר

מחקר זה נחלק להקדמה ולארבעה צירים , ובסוף המסקנות, ואלה הם צירי המחקר:

1. העברית של ימי הביניים, מבט כללי.

2. תצורת המילים בעברית של ימי הביניים.

3. התחדיש והעשייה בעברית של ימי הביניים.

4. הפעלים העבריים שנתחדשו בעברית של ימי-הביניים לפי הבניינים שלהם.

1. העברית של ימי הביניים, מבט כללי

השפה העברית בתקופת ימי הביניים הייתה שפה ספרותית וליטורגית שהתקיימה בין המאה הרביעית למאה ה-19. דבר זה לא עשה אותה בדרך כלל כשפה מדוברת, אלא בעיקר בצורה כתובה על ידי רבנים, חוקרים ומשוררים. לעברית ימי-הביניים היו תכונות רבות שהבדילו אותה מצורות עבריות ישנות יותר. אלה השפיעו על הדקדוק, התחביר, מבנה המשפטים וכללו גם מגוון רחב של פריטים מילוניים חדשים, שהתבססו על צורות ישנות יותר או הושאלו משפות אחרות, במיוחד ארמית, יוונית ולטינית (אבנירי, 1968, עמ' 406). בתקופת הזהב של התרבות היהודית בחצי האי האיברי נעשתה עבודה חשובה על ידי הדקדוקים בהסבר הדקדוק ואוצר המילים של העברית המקראית; הרבה מכך התבסס על עבודת הדקדוקים בערבית הקלאסית. שני המדקדוקים העבריים החשובים ביותר היו יהודה בן דוד אבן חיוג' ויונה אבן ג'נאח. הרבה שירה נכתבה על ידי משוררים כמו דונש בן לברט, שלמה בן גבירול, יהודה הלוי, דוד הכהן אברהם בן עזרא ומשה בן עזרא, בעברית המבוססת על עבודתם של המדקדוקים הללו, ובקצבים כמותיים ערביים. מאוחר יותר, עברית ספרותית זו נשתמשה על ידי משוררים יהודים איטלקים, (Badillos, 2002, p.72)

הצורך לבטא מושגים מדעיים ופילוסופיים מיוונית עתיקה ומערבית מימי הביניים הניע את העברית של ימי הביניים לשאול טרמינולוגיה ודקדוק משפות אחרות אלו, או לטבע מונחים מקבילים מהשורשים העבריים הקיימים, מה

שמוליד סגנון מובהק של עברית פילוסופית. לרבים יש מקבילות ישירות בערבית מימי הביניים. משפחת אבן תיבון, ובמיוחד שמואל בן תיבון, היו אחראים באופן אישי ליצירת חלק גדול מהצורה הזו של העברית, שאותה השתמשו בתרגומיהם של חומרים מדעיים מהערבית. יצירות שהופקו בספרד נכתבו בדרך כלל בערבית, אך ככל שחלף הזמן, צורה זו של עברית נשתמשה גם לחיבורים מקוריים רבים (קדרי, 1970, עמ' 14-15) וגם (Martínez, 2004, p. 20))

השפעה חשובה נוספת הייתה השפעתו של הרמב"ם, שפיתח סגנון פשוט המבוסס על עברית משנית לשימוש בצופן החוקי שלו, משנה תורה. הספרות הרבנית שלאחר מכן נכתבת בשילוב בין סגנון זה לבין העברית הרבנית הארמית של התלמוד (קהן, 2018, עמ' 55.)

בסוף המאה ה-12 ובתחילת המאה ה-13 הועבר המרכז התרבותי של יהדות הים התיכון ממיקשור אסלאמי לארצות נוצריות. העברית הכתובה נשתמשה בצפון ספרד, פרובאנס (דרום צרפת) ובאיטליה הושפעה יותר ויותר מלטינית, במיוחד בכתבים פילוסופיים, וגם ע"י עגות שונות (פרובנסית, איטלקית וכו') באיטליה הייתה פריחה של ז'אנר חדש, לקסיקונים פילוסופיים איטלקיים-עבריים. (Badillos, 2002, p.72) האיטלקית של הלקסיקונים הללו נכתבה בדרך כלל בצביונים עבריים ומהווה מקור שימושי לידע הפילוסופיה הלימודית בקרב יהודים. אחד הלקסיקונים המוקדמים ביותר היה זה של משה ב. שלמה מסלרנו שמת בסוף המאה ה-13. דבר זה נועד להבהיר מונחים המופיעים בפרשנותו על "מורה נבוכים" של הרמב"ם. המילון של הרב משה מסלרנו נערך על ידי ג'וזפה סרמונטה בשנת 1969. ישנם גם מילוני מונחים הקשורים לבעלי תורה יהודים שהתייחדו עם פיקו דלה מירנדולה. פרשנותו של משה מסלרנו על "מורה נבוכים" מכילה גם תרגומים איטלקיים למונחים טכניים, מה שמביא את המערכת הפילוסופית בהשפעת האסלאם של ספר זה לעימות עם הלימוד האיטלקי של המאה ה-13. (De Souza, 2018, p.95-96)

העברית נשתמשה גם כשפת תקשורת בין יהודים ממדינות שונות, במיוחד לצורך סחר בינלאומי (Lange, 2015, p.32) ויש להזכיר גם את האותיות שנשתמרו בגניזת קהיר, המשקפות את העברית בהשפעת הערבית של יהדות מצרים מימי הביניים (הרן, 2009, עמ' 289). המונחים והתחביר הערבי המופיעים באותיות מהווים מקור משמעותי לתיעוד הערבית המדוברת של ימי הביניים, שכן יהודים בארצות איסלמיות נטו להשתמש בערבית עממית בכתב ולא בערבית קלאסית, שהיא הערבית המופיעה במקורות ערבית מימי הביניים (Biale, 2002, p.330) ובשל תפוצת היהודים בגולה לאורך תקופת ימי הביניים ובשל מגוון הנושאים שהתעניינו בהם בתקופה הזאת, אפשר למיין את העברית של ימי הביניים לסוגים ולתקופות שלה כפי המיון הבא הזה:

1.1. לשון הפיוט והשירה

לבית הכנסת הייתה השפעה גדולה ומעמיקה על חיי היהודים, כי בו היו מתפללים, לומדים בספרים קדושים, דורשים, ועורכים טקסטים דתיים (אריאל, 1997, עמ' 73), ומכך גדלה אצלם ספרות הפיוט. המילה "פיוט" באה מן השפה היוונית ופירושה שיר. המונח "פיוט" מתכוון לכל שירת הקודש בעברית, שהתחילה בא"י במאות הראשונות לספירה (פדיה, 2012, עמ' 400).

הוא שיר תפילה או הודיה, תחנונים והשתפכות נפש בסגנון מליצי או שירי. פיוטים נכתבו עוד מימי בית המקדש. רוב הפיוטים הם בעברית או בארמית, והם עוקבים אחר תכנית פואטית כלשהי, כגון אקרוסטיקה לפי סדר האלף-בית

העברי או איות שם המחבר . פיוטים רבים הם מוכרים למשתתפים קבועים בשירותי בית הכנסת (אריאל, 1997, עמ' 360-359) . לדוגמא, הפיוט הידוע ביותר "אדון העולם", שמקורו אינו ידוע אך הוא בנוי על פי עקרונות המשקל בשירה הספרדית, צורתו השירית מורכבת מדפוס קצבי חוזר ונשנה של קצר-ארוך-ארוך-ארוך (מה שמכונה משקל הזג'). פיוט נוסף הוא " יגדל " המבוסס על שלוש עשרה עקרונות האמונה שקבע הרמב"ם. (מאק, 2001, עמ' 149.) בימי הביניים המאוחרים יותר, משוררים ספרדיים-יהודים כמו יהודה הלוי, אבן גבירול, אברהם אבן עזרא ומשה בן עזרא חיברו כמויות של שירת הקודש, בעברית מקראית מדויקת ובמשקלים ערביים קפדניים. רבים משירים אלה שולבו בספרדית, וניתן לראות בו דור שני של פיוט (פליישר, 2010, עמ' 30.)

האסכולה הקבלנית של יצחק לוריא וחסידיו, שהשתמש בליטורגיה ספרדית מותאמת, לא הסתייגה מהפיוטים הספרדים, היא ראתה אותם כלא אותנטיים מבחינה רוחנית, והפעילה את המחמירים הגאוניים כדי לחסל אותם מהשירות או להתרחק מחלקי הליבה של זה. מורת רוחם לא התרחבה לפיוטים של האסכולה המוקדמת בארץ ישראל, שאותה הם ראו כחלק אותנטי מהמסורת התלמודית-רבנית, אך מכיוון שאלה כבר בוטלו מהשירות, הם ראו בכך מאוחר מדי להחזירם. (הקבלנים ויורשיהם כתבו גם פיוטים משלהם.) מסיבה זו, ישנם פיוטים של האסכולה הספרדית שורדים במיקומם המקורי בטקס הספרדי והפורטוגלי, אך חוסלו או הועברו בטקסים הסוריים ובמזרחים אחרים. יהודים סוריים משמרים חלק מהם לשימוש ליטורגי נוסף כפיזמונים (שור, 1983, עמ' 76-77.)

ויש ארבעה תקופות של ספרות הפיוט בימי הביניים:

1.1.1. תקופת הפיוט הקדם-קלאסי : היא התקופה שבין המאה ג'- למאה ד' לסה"נ , נקראת בשם תקופת הפיוט האנונימי. היא כוללת כמה פיוטים ותפילות כמו, "רבון כל העולמים", "אל אדון", "נשמת כל חי" , "שמונה עשרה" (פליישר, 1975, עמ' 97-98) . בפיוטים אלה, בולט הסגנון המקראי מבחינת אוצר המילים ומבחינת הפועל, כי הפייטנים משתמשים בצורת העתיד לציון פעולה נמשכת ונשנית בהווה, כגון "נשמת כל חי תברך את שמך" (תפילת נשמת כל חי). גם משתמשים בצורת הנסתר בעתיד, כגון " ותחזינה עינינו בשובך לציון" (תפילת שמונה עשרה) (מגיד, 1984, עמ' 104.)

1.1.2. תקופת הפיוט הקלאסי : היא התקופה שבערך בין המאה ה-ה' עד שלהי המאה ה-ח' לסה"נ . יש מי שרואה כי תקופה זאת היא בעת הקודמת לעת זו, זאת אומרת למאה ה-ד' או אולי אף קודם לכך . מגדולי הפייטנים בתקופה זאת יוסי בן יוסי, אליעזר ברבי יעקב מכפרא ושמעון הכהן ברבי מיגס (בר יוסף, 1981, עמ' 139.) תכונותיה של לשון התקופה הפיוטית הזאת:

- א- השתמשותם של הפייטנים בהריזה, אבל בלי יסודות יציביים.
- ב- השתמשותם המרובה של הפייטנים באקרוסטיכון האלפביתי.
- ג- השתמשותם של הפייטנים בכינוי סמלי הרומז לסגולותיו או לקורותיו של שם הדבר או האיש.
- ד- יצירת מילים חדשות מכל רבדי הלשון הקודמים (מגיד, 1984, עמ' 104.)

1.1.3. תקופת הפיוט המזרחי המאוחר : היא התקופה שבין סוף המאה ה-ח' למאה ה-י' לסה"נ . ייחודה של תקופה זו הוא בסוגים השונים של הפיוט ובצורות יצירה חדשות. הפייטנים הבולטים ביותר מבין פייטני תקופה זו הם שני הפייטנים הבבליים סעדיה גאון ושמואל השלישי בירבי (רפל, 2007, עמ' 303.)

תכונותיה של לשון התקופה הפיוטית הזאת:

- א- היעלמות הגורם הלמדני – המרכזי , שהיה מאופיין בתקופה הקודמת.
- ב- החדלה מיצירת המילים על שיטתם של פייטני התקופה הקלאסית (מגיד, 1984, עמ' 108).
1.1.4. תקופת הפייטנות באירופה : והיא כוללת הבא ,

1.1.4.1. התקופה הפייטנית בספרד : היא התקופה שבין אמצע המאה ה-ט' – לבין המאה י"ג לסה"נ, ובה קרתה התמזגות רוחנית עם התרבות הערבית אחרי שכבשו הערבים את ספרד בשנת 711, דבר זה גרם להוליד את שירת החול העברית . וממפוררי תקופה זאת, מנחם בן סרוק (910-970 לסה"נ) , דונש בן לברט (920-990 לסה"נ) , שמואל הנגיד (993-1056 לסה"נ), שמואל אבן גבירול (1021-1056 לסה"נ), משה אבן עזרא (1055-1140 לסה"נ), יהודה הלוי (1075-1141 לסה"נ), אברהם אבן עזרא (1092-1167 לסה"נ), יהודה אלהריזי (1165-1235 לסה"נ) (הברמן, 1970, עמ' 138-160).

תכונותיה של הלשון השירית בספרד

- א- ההקפדה על טוהר הלשון המקראית מבחינת אוצר המילים ומבחינת המורפולוגיה.
- ב- ההימנעות להשתמש במילים השאלות מן היונית ומן הטטינית
- ג- ההימנעות להשתמש בצורות של גזרת ל"א על דרך גזרת ל"י.
- ד- בדרך כלל לא היה יש ויתור על ההשתמשות במילים מלשון חז"ל ומלשון התפילה.
- ה- יצירת מילים ומשמעים חדשים על פי המקרא (מגיד, 1984, עמ' 109-112).

1.1.4.2. התקופה הפייטנית באיטליה ובאשכנז : היא התקופה שהתחילה מאמצע המאה ה-10 . הפיוטים באיטליה הושפעו מהקשר התרבותי עם בבל ומהקשר ההיסטורי עוד מתקופת בית שני עם ישראל . מבין המפורסמים בפייטני איטליה היה הפייטן אחימעץ בן פלטיאל. בסוף המאה ה-10 חודרת תרבות איטליה לאשכנז על ידי משולם בן קלונימוס , ומבין פייטני אשכנז המפורסמים היה רש"י ושמעון בר יצחק (שירמן, 2003, עמ' 9-25).

תכונותיה של הלשון הפיוטית באיטליה ובאשכנז:

- א- אי שמירה על טוהר לשון המקרא.
- ב- חדירת ניבים וצירופים תלמודיים.
- ג- הקיבול בחידושים הלשוניים של התקופות הקודמות.
- ד- עשיית חידושים לשוניים עצמאיים.
- ה- הסגנון לא היה מגובש אלא סגנון כלאיים משונה ומיוחד במינו (מגיד, 1984, עמ' 112).

1.2. לשון הפרוזה

לשון זו כוללת שבעה סוגים שונים של ספרות עברית מגוונות, המטפלות בכל צדדי הידיעות והיצירות הנכתבות בצורה פרוזית, ואלה הם:

1.2.1. ספרות המדקדקים (המאה ה-ט' – המאה ה-י"ח) : הספרות החוקרת את הדקדוק ואוצר המילים של השפה העברית, ומבין המדקדקים המפורסמים בימי הביניים, סעדיה גאון בעל ספר האגרון, יהודה אבן קוריש בעל ספר

רסאלה, יהודה בן דוד חיוג' בעל ספר הפעלים וספר הניקוד , יונה בן ג'נאח בעל התוספות , אליהו בחור בעל ספר מסורת המסורת (מגיד, 1984, עמ' 114-115).

1.2.2. ספרות הגאונים (המאה ה-ז' – המאה ה-י"ג) : כוללת הפירושים של ההלכה התלמודית והתקנות לצורכי העדות היהודיות . המפורסם בין הגאונים הוא סעדיה גאון . סגנון הספרות הזאת היה משולב מלשון המקרא ומלשון חז"ל – והוא הנקרא סגנון טלאים (אריאל, 1997, עמ' 99).

1.2.3. ספרות המתרגמים (המאה ה-י"ב – המאה ה-י"ד) : הנקראת גם "העברית המשוערבת", היא הספרות המטפלת בנושא היצירות העבריות הנכתבות באותיות ערביות בתקופת ימי הביניים, גם כוללת היצירות המתורגמות מעברית לערבית ולשון התכתובת המסחרית של היהודים הנכתבות באותיות ערביות בתקופה היא (מגיד, 1984, עמ' 134-132).

התכונות הבולטות של העברית המשוערבת

במורפולוגיה

א- המין הדקדוקי העברי נעשה מתאים לזה שבערבית, זאת אומרת, השם הזכר בעברית כגון, כוח, נעשה לנקבה כיוון שהוא בערבית נקבה , כגון הכוח הגדולה.

ב- ההשתמשות בהא הידיעה עם למקור הנטוי, לעשותו כשם פעולה, כגון ההשתתף.

ג- ההשתמשות בבניין פועל עם זמן עתיד, כגון ייכובד, ייעושה (אלון, 2006, עמ' 187).

בתחביר

א- ההשתמשות בריבוי משפטי מושא במקום מקור נטוי, כגון נרצה לאמור < רצינו שנאמור.

ב- בגלל אי מציאותה בערבית, נשמטה המילית "את."

ג- עשיית שינוי ביחס למילות החס, כמו במילית (אל) שנעשתה ל-(מן) כשנצמדה עם שם התואר (קרוב).

ד- בגלל אי מציאותה בערבית, נפנה לזניחת המילית "של" כשמשתמשים בצירופי סמיכות.

ה- ההשתמשות בה"א היידוע עם הנסמך הן שם תואר או בינוני, כגון "העובד כוכבים" (מגיד, 1984, עמ' 134)

באוצר המילים

א- שאילת מילים מעטות מערבית, כגון אקלים, מרכז, קוטב.

ב- שאילת המשמעות היא ייסוד השאילה מערבית (אלון, 2006, עמ' 191).

בתרגום השאילה

א- תרגום זה קרה בעצם במושגים ובמונחים, כגון בשני המושגים הדקדוקיים (שורש) ו-(תנועה).

ב- השתמשות בצורן (ות) להצביע על שם מופשט, כגון איכות, יהדות, וגם הצורן (י) לציין היחס כגון דתי, טבעי (מגיד, 1984, עמ' 135).

1.2.4. ספרות הפרשנים (בין המאה ה-10 לבין המאה ה-15) : הספרות הכוללת יצירותם של פרשני ספרי התנ"ך שעסקו בצרפת ובספרד בתקופה היא . המפוסמים מבין אלה שהיו מצרפת הם, גרשום בן יהודה מאור הגדולה)

1208-960), שלמה יצחק הידוע בשם רש"י (1105-1040), דוד קמחי (1235-1160). ומספרד היו אברהם בן מאיר אבן עזרא (1164-1089), יצחק אברבנאל (1508-1437) (אלון, 2006, עמ' 192).

1.2.5. הלשון הרבנית (מן המאה הי"א): נקראת גם "לשון טלאים". המקורות של לשון זו היו ספרי התקנות, האיגרות, השאלות ותשובות. הסגולה הבולטת ביותר בלשון הרבנית היא היותה לשון מורכבת משברי ביטויים שחוברו אסוציאטיבית, ביטויים מקראיים, ביטויים משנאיים, ביטויים ארמיים בלי הבדל ובלי תאימות דקדוקית ותחבירי ביניהם. היא הושפעה כן מן הגרמנית, מן היידיש ומן העברית המשוערבת (בר-יוסף, 1981, עמ' 145-146).

1.2.6. ספרות הקבלה (תחילתה כסבור במאה הי"א): הקבלה היא תורת המסתורין היהודית, ונקראת גם ח"ן (= חכמה, נ = נסתרה). מספרי הקבלה (ספר הבהיר), (ספר הזוהר) של ר' שמעון בר יוחאי, הכתוב בארמית, (ספר יצירה) שלא ידוע מי חיבר אותה, (ספר עץ חיים) של ר' חיים ויטאל. לעברית המשוערבת הייתה השפעה ברורה על לשון הקבלה. ביטויים קבלניים רבים נתקבלו בלשון הספרות העברית החדשה, ובייחוד אצל מנדלי, ביאליק, עגנון, טשרנחובסקי, ברנר ואחרים (אלון, 2006, עמ' 193).

1.2.7. הספרות החסידית (מן המחצית הראשונה של המאה הי"ח): היא הספרות המתבססת על יצירותיהם של החסידים. החסידות היא תנועה רוחנית וחברתית יהודית שנוסדה על ידי הבעש"ט והמגיד באמצע המאה ה-18 באוקראינה. ספרות זו כוללת סיפורי מוסר, ספרות פרשנית וקבלית, ובעצם סיפורי צדיקים (בצר, 2001, עמ' 122-121).

ומתכונותיה של הלשון החסידית:

- א- נכתבה בלשון מעורבת.
- ב- שואבת ממקורות עממיים, מן חמשת חומשי התורה, מן התהילים, מחמש המגילות מן ההפטרות, מפרקי אבות וקטעי אגדה של לשון חכמים, מספרות הפרשנים, ובעצם מן רש"י ומן לשון התפילות והפוסקים.
- ג- בהשפעת ספרי הקבלה, הושפעה הלשון החסידית מהעברית המשוערבת.
- ד- ללשון היידיש הייתה השפעה ברורה על הלשון החסידית, ובייחוד בצירופים ובשימושי לשון (מגיד, 1984, עמ' 138).

2. תצורת המילים בעברית של ימי הביניים

כיוון שתחומי היצירה התרחבו בתקופה זו (פילוסופיה, אסטרונומיה, דקדוק, פרשנות ועוד), נצרכו היוצרים לחידוש מושגים וביטויים, וגם המציאו סגנונות מיוחדים לכל שדות היצירה (אלון, 2006, עמ' 184).

1.2.1. יצירת שמות, יצירה זו כוללת הבא:

- השמות שבמשקל מלעילי (קָטֵל) / משמות העצם, אָנָּק מן אנקה, נָשָׁם מן נשמה. משמות התואר, נִתְקַן מן ותיק. מפעלים, אָכַךְ מן התאבך, עָלַס מן התעלס.
- שמות במשקלים אחרים כגון, בעיתה מן הפועל נבעלתי.
- יצירת שמות באמצעות השרשת התחילית, כגון מען מן מענה (השורש ענ"י).

- ההשתמשות במורפמה (ֶן) לציון שם עצם , כגון רציון מן אצון (מגיד, 1984, עמ' 106-107).
- יצירת שמות בצורת רבים לצורת היחיד שבמקרא ולהפך.
- חידוש משמעים למילים מן המקרא על ידי שאילת משמעות מן הערבית , כגון גשם – גוף.
- חידוש שמות על ידי אישים בעלי מקום גדול וחשוב בתקופה ההיא, כמו הפרשן המפוקסם רש"י (ר' שלמה יצחק) שחידש יותר מאלף ושלוש מאות מילים, כגון ביאור , גמגום, הצלחה , רפרוף, שאיפה ועוד (אלון, 2006, עמ' 184).
- יצירת שמות חדשים על פי המשקלים בלשון המקרא ובלשון חז"ל, וזה היה לפי :
 - א- שמות מלעיליים, גֶמֶר, יָבֵשׁ, לֶהָק
 - ב- שמות פעולה רבים, שברובם הם מהבניינים הפעיליים, מקל, מפיעל, מהפעיל, מהתפעל, וגם מנפעל . המשקל העיקרי הנוצר כאן הוא קטילה, כגון גחילה , גסיסה ת נוסף על היצירה מהמשקלים האחרים, כגון ויכוח, הגהה.
 - ג- משקי בעלי מלאכה, קֶטְלָן (מסרן) וקֶטְל (שָׁדָר) .
 - ד- משקל הכלים , מִקְטָל (מִזְרָק) .
 - ה- שמות עצם שבסופן המורפמה הנקבית (ות), כגון "אחדות" .
 - ו- שמות עצם שבסופן המורפמה היחסית (ֶן), כגון "רוחני" (מגיד, 1984, עמ' 107) .
- 2.2. יצירת פעלים , וזאת נעשתה על ידי :
 - יצירת פעלים משמות עצם, כגון הפועל התיימן מן שם העצם ימין , משמות תואר, כגון הפועל אָמַל מן אָמַלְלִי, מתואר הפועל, הטרים מן טָרַם , ממלות יחס, כגון יבלעדוך מן בלעדי.
 - השרשת התחילית של השם, כגון הפועל התניב מן תנובה.
 - קיצוץ השורש לדו-עיצורי, כגון סט מן סָטָה (אלון, 2006, עמ' 184-185).
 - עשייתו של בניין הפעיל כאילו בניין פֶּעַל, כגון הבהיר < פָּהַר
 - צירוף אותיות בכל"ם לפעלים, כגון פְּדַבְרָתָּהּ.
 - השמטת ת' בשם הפועל של גזרת ל"י, כגון לכסו במקום לכסות.
 - יצירת פעלים חדשים בבניינים משורשים שהיו מצויים במקרא (מגיד, 1984, עמ' 107) .
- 3. התחדיש והעשייה בעברית של ימי הביניים

צד משמעותי בעברית המודרנית הוא נושא העשייה בעברית והמחקר בה, הן המחושבת והמכיר והן האימפולסיבי של הדוברים הכותבים. בשדה זה נערכו הרבה מחקרים, ויש גם היותר רבים לחקור בנושא העשייה בלשון, בכל דיוויזיותיה ודבריה. כנראה שההשמשות בצירוף "העשייה בלשון" הוא מקיף ביותר מהצירופים השומים כמו "חידושי הלשון" , "הכוונת הלשון" ו "הרחבת הלשון"(בר-אשר, 2012, עמ' 95) , והוא נשתמש לראשונה ע"י זאב בן-חיים ככותרת המאמר הלשוני הידוע שלו "ביאליק והעשייה בלשון" בשנת 1960 , ואחרי זמן עם שינוי קל "שמונים שנות עשייה בעברית" בשנת 1070 , בו רצה בן-חיים להצהיר כללים ספציפיים וכללים הנובעים מכללא שהנחו את ביאליק ואחרים בפעולת החידוש של המילים ובריאת הצירופים (בן חיים, 1992, עמ' 123 ועמ' 160). הכיוון ב"עשייה בלשון" לא רק להמצאת המילים ויצירת צירופים חדשים אך כן לחידושי משמעויות במילים קדמוניות וקודמות . גלוי

וידוע שהעשייה בלשון אינה תופעה חדשה - ימיה כימי כל לשון . כל דובר וכל כותב עשוי לעשות בלשון במעט או בהרבה . אך לא תמיד יש לנו כלים לקבוע מי עשה מה ומה התחדש בידי מי בלשון מהלשונות, ובמיוחד אימתי נעשה החידוש . וכך הם הדברים גם בתולדות הלשון העברית . עם זאת בכל לשון יש תקופות שאפשר לעקוב בהן אחרי העשייה (בר-אשר, 2012, עמ' 95 .)

העשייה בימי הביניים הייתה נרחבת ביותר, ותוצאות פעולה זו בימי הביניים נתבטאו הן בחידושי מילים והן בחידושי הווארות במילים מהמקרא ומלשון חז"ל . היגלותה של העשייה תבוא לפעמים ביצירתם של הפייטנים, ביצירתם של המשוררים, בדרך כתיבתם של המתרגמים לעברית, במעשייהם של פרשני המקרא והספרים החז"ליים , הן בתלמוד והן בשאר חיבורי שו"ת ופסוקים (קדרי, 1970, עמ' 77 .)

חידושי צורה המתייחסים למילים מקראיות שלא באו כל צורתיהן במקרא, וחודשו על ידי כותבי העברית האחר-מקראית כשהיו צריכים להשתמש בצורות הלא רשומות.

למשל המילה מְגַבֵּעַ שהיא צורת היחיד של המילה המקראית מְגַבְעוֹת חודשה בימי הביניים כי היא לא הייתה מתועדת במקרא . הם הסתמכו בחידושם למילה זאת על המילה מְגַדֵּל , שהיא צורת היחיד של המילה מְגַדְלוֹת . גם חידשו את המילה מְגַבְעָה, על דרך המילה מְשַׁפְּחוֹת שהיא צורת הרבים של המילה מְשַׁפְּקָה, נוסף על חלק מהם בראו את המילה מְגַבְעָת, על דרך המילה מְשַׁפְּחוֹת שהיא צורת הרבים של המילה מְשַׁפְּקָת . אליעזר בן פינחס, שהוא פייטן מן המאה ה-9 לספירה, השתמש במילה מְגַבֵּעַ כשכתב על החנוכה, " בחנוכה פצחו שיר כלולי המגבע . גם נמצאת במקור אחר מהמאה ה-10 או ה-11, "וקנה מהם מרגלית אחת וקבעה במגבעו" (מדרש עשרת הדיברות, פרק ד) . גם באותה תקופה במקור אחר, ובו נשתמשו שתי התורות היחיד והרבים במשפט עחד, "ומגבע על ראשו כמגבעות המקדונים" (מדרש אלכסנדרוס, פרק ה) (בר-אשר, 2012, עמ' 97-98 .)

4. הפעלים העבריים שנתחדשו בעברית של ימי-הביניים לפי הביניים שלהם

כל הפעלים שנתחדשו בתקופת העברית של ימי-הביניים הם פעלים שאין להם מציאות ונוכחות בתקופות שקדמו לימי הביניים, כלומר בלשון המקרא ובלשון חז"ל. וחידושים אלה בוודאי כוללים את הנטויים של כל הפעלים להלן , בעבר, בעתיד בבינוני (שם פועל ושם פעול), בשם הפועל, בציווי ועם כל כינויי הגוף . (Badillos, 2002, p.90) לפי דעתי זה נכון ואמתי הוא נתברר מתוך השינוי המובהק בין אופני הביניים וצורותיהם המגוונים של כל בניין הן מבחינת הצורה והן מבחינת המשמעות . למשל אם עשינו חיבוש לפועל נְגַבֵּל בתנ"ך, בתלמוד ובמשנה יתגלה לנו כי הוא לא מצוי כלל במקורות האלו , בעוד נשתמש בו ביצירות ימי-ביניים כמו הכורזי ויוצר לשבועות ועוד אחרים.

ואלה כמה דוגמאות על הפעלים שנתחדשו בעברית של ימי-הביניים לפי הביניים שלהם:

1.4. בבניין קל

תַעֵב, כמו בשיר של שלמה אבן גבירול, "ויתעב איש דמים אלוהי עולמים" (רבניצקי, 1924, עמ' 148 .)

- אָבך, כמו בפיוט אאביך , לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "אבכו בה פנים בפנים" (אליאצור, 1988, עמ' 44.)
אָלח : כמו בפיוט שכד של יניי "זדוננו יאלח" (ברונזניק, 2005, עמ' 77.)
אָמל : כמו בפיוט לראש השנה של הפייטן אליעזר הקליר, "אב לא חמל בן לא אמל" (אליאצור, 1988, עמ' 56)
אָנח : כמו בפיוט שטז של יניי "כדויון לב אנחה" (ברונזניק, 2005, עמ' 73.)
תָּנח : כמו בשיר של יהודה הלוי , "ומחצית כף בעט תחק ותתוה" (זמורה, 1954, עמ' 90.)
רְכל : כמו בספר משל הקדמוני של יצחק בן-סהלוליה, "והשועל אשר רכל בלשונו מת בחטאו ובזדונו" (ביננפלד, 1991, עמ' 114.)
שָׁג : כמו בפיוט רכו של יניי "ולא מצאנו מלון ולא שגנו מנוח" (ירנסקי, 1940, עמ' 163.)
אָבך, כמו בפיוט אאביך , לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "אבקו בקינות בכל שנה" (אליאצור, 1988, עמ' 65.)
אָבר, כמו בפיוט קמא של יניי, "אם אברו אבריו יאהילנו" (ברונזניק, 2005, עמ' 209.)

2.4. בבניין נפעל

- נארש : כמו ביצירתו הפיוטית של שלמה אבן גבירול, כתר מלכות, "וסוד העולם נארש ולא ניתן להיארש "
(רצהבי, 1974, עמ' 78.)
נָאִיב : כמו בפיוט רצה של יניי, "ובימי ירמיהו נתחיבו ונאיבו" (ירנסקי, 1940, 88.)
נאמל : כמו בסידור עבודת ישראל הנוגע בפיוטי יצחק בן אריה יוסף דוב, "נקנו מכתם ושמץ ולא נאמל" (דוב, 1936, עמ' 596.)
נגבל : כמו בפיוט ה' קנני, יוצר לשבועות של הפייטן אליעזר הקליר, "ומגבעות עולם לגבעת סיני נגבלתי"
(אליאצור, 1988, עמ' 77)
נזבד : כמו בשירה כל ברואי של שלמה אבן גבירול , "הכל ממך נזבד זבד" (גבירול, 2007, עמ' 86.)
נתמד : כמו בפיוט של גנזי שכטר, "נצח וממלכה לך נתמדו" (גינצבורג, 1929, עמ' 207.)
נרעב : כמו בספר ילקוט שמעוני של ספר שמות, "נרעב – האכילו לחם" (שמעון, 1925, עמ' 145.)

3.4. בבניין פֵּעַל

- אָגַר : כמו בפיוט אאגרה טל של הפייטן אליעזר הקליר, "אָאגְרָה בני איש המושרר בטל" (אליאצור, 1988, עמ' 104)
אָסם : כמו בסידור עבודת ישראל הנוגע בפיוטי יצחק בן אריה יוסף דוב, "לערוגת הבושם ליראיו איסם" (דוב, 1936, עמ' 622.)
אָמַד : כמו בפירוש רש"י של מסכת בכורות נט, "באומד שמאמד בדעתו" (גלברג, 1989, עמ' 273.)
דובב : כמו בפיוט אז בהלוך לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "דובבו בקול תחנונים" (אליאצור, 1988, עמ' 88)
רַעַץ : כמו בפיוט שסו של יניי , "זרים ריעצה ימינך" (רבינוביץ, 1961, עמ' 66.)

דָּבָב : כמו בסידור עבודת ישראל הנוגעת בפיוטי יצחק בן אריה יוסף דוב, " דָּבָב דַּבְתִּי עַל נַפְשִׁי" (דוב, 1936, עמ' 630).

אָדָה : כמו בפיוט אאדה לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "אָדָה עַד חוּג הַשָּׁמַיִם" (אליאצור, 1988, עמ' 104)
 אֵיל : כמו בפיוט סה של ינאי "גור אריה יהודה... אילתו וחילתו" (רבינוביץ, 1961, עמ' 134).
 אָנָס : כמו בספר השטרות של הרב יהודה הברצלוני, שטר מודעה, "ראובן שאָנָס את שמעון למכור שדהו" (ברצלוני, 1898, עמ' 16).

אָלָם : כמו בפיוט אאביך, לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "אאלם כל פה כי לא שך חרוני" (אליאצור, 1988, עמ' 63)

רָפָך : כמו בדיואן של שמואל הנגיד, " רַפְּכּוֹ אוֹהֵבּוֹ שְׁחִינּוֹ - וְלֹא רָךְ" (הנגיד, 1966, עמ' 87).
 אָטָם : כמו בפיוט אאביך, קינה לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "אאטמה כל שפה מענות בגרוני" (אליאצור, 1988, עמ' 99).

אָפָח : כמו בסידור עבודת ישראל הנוגעת בפיוטי יצחק בן אריה יוסף דוב, "אשיחה צרות ונקמת אנטיוכס איבח חסיד" (דוב, 1936, עמ' 629).
 רָעָד : כמו בפיוט של גנזי שכטר, " סוּסֵי צַר רָעָד, פֶּרְשֵׁי מַעַד" (גינצבורג, 1929, עמ' 117).

4.4. בבניין פֶּעַל

אָפָד : כמו בפיוט אופד, מוסף א' ראש השנה של הפייטן אליעזר הקליר, "אופד מאז לשפט היום" (אליאצור, 1988, עמ' 99)

אָפָך : כמו בפיוט קמד של ינאי, "אָבְכּוֹ וְנִבְכּוֹ כֹל יוֹשְׁבֵי כְנַעַן" (זולאי, 1938, עמ' 407).
 אָזָן : כמו בספר מורה נבוכים א, עד של משה בן מימון, "ואולי אָזְנוֹ בְּשִׁירִים" (מימון, 1959, עמ' 491).
 אָלָץ : כמו בשיר של משה אבן עזרא, "הובאו לגור במקום צר וגם אָלְצוּ" (ברודי, 1934, עמ' 62).
 אָמָץ : כמו בסידור עבודת ישראל הנוגעת בפיוטי יצחק בן אריה יוסף דוב, "מול פני רועי אָמְצָה זְרוּעֵי" (דוב, 1936, עמ' 681).

אָלָח : כמו בפיוט של גנזי שכטר, "דאג איך שָׁלַח וְלֹא אָלַח" (גינצבורג, 1929, עמ' 33).
 תָּעַב : כמו בפיוט קכה של ינאי "אם לא יתודה תעותו יתָעַב" (רבינוביץ, 1961, עמ' 55).
 אָנָף : כמו בפיוט סידור 695 של הפייטן אליעזר הקליר, " וְאָנָף בְּהַשְׁמַד אִישׁ מִכֶּהֶן" (אליאצור, 1999, עמ' 241).

4.5. בבניין הפעיל

הִבְרִיק : כמו בספר מורה נבוכים, אגרת הפתיחה, של משה בן מימון, "מי שיבְרִיק לוֹ פֶּעַם אַחַת בְּלִילּוֹ כּוֹלוֹ" (דינור, 1935, עמ' 81).

האביך, כמו בפיוט אביך לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "אאביך ביום מבך עגל חצי גרני" (אליאצור, 1988, עמ' 90)

האליץ : כמו בספר משל הקדמוני של יצחק בן-סהולה, "ויהי כאשר האליצוהו ובדברי פחזותם האיצוהו" (שירמן, 1956, עמ' 354.)

האמיל : כמו בפיוט שלט של יניי "תאמידם לאור הבדון" (רבינוביץ, 1961, עמ' 96.)

האמיש : כמו בפירוש רש"י של ספר שמות י כא, "וחושך של לילה יאמיש" (אמיגו, 1990, עמ' 50.)

הדביא : כמו בפיוט איך תנחמוני, לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "זנבם... והדביא" (אליאצור, 1988, עמ' 76)

הזביד : הברצלוני, "הזבדיך זבד טוב", (בר-תקוה, 1991, עמ' 88.)

התכין : כמו בפיוט ד של יניי "טעם לו התכין והבין" (רבינוביץ, 1961, עמ' 102.)

הכניף : כמו בפיוט ארק של הפייטן אליעזר הקליר "ארק הכניפה זמר" (אליאצור, 1988, עמ' 97)

הרכיל : כמו בפירוש רש"י של מסכת מנחות פג, "נבוחי הפה כגון שהרכיל" (כשר, 1931, עמ' 16.)

6.4. בבניין הופעל

הותאב : כמו בפיוט של גנזי שכטר, " הותאב לי בכורה" (גינצבורג, 1929,70.)

הואדר : כמו בפיוט מלך עתיק של הפייטן אליעזר הקליר, "ויואדר ויוערץ ויושגב האל" (אליאצור, 1988, עמ' 85.)

הואמל : כמו בסידור עבודת ישראל הנוגע בפיוטי יצחק בן אריה יוסף דוב, "ומעצומו יואמל" (דוב, 1936, עמ' 640)

הואמן : כמו בפיוט קט של יניי "אשרי נאמן, אשר כן הואמן" (זולאי, 1938, עמ' 411.)

הותלל : כמו בפיוט של גנזי שכטר, "פתחתי תכן אשיות היכל ויותללו" (גינצבורג, 1929, עמ' 99.)

הותש : כמו בפירוש רש"י של מסכת סנהדרין פב, "שלא היה צריך להמתין שיותש כחור" (הכהן, 1966, עמ' 225.)

הורעב : כמו בפיוט איכה ישבה, לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "והורעבו והומצאו ממים ומלחם" (אליאצור, 1988, עמ' 223.)

הורסן : כמו בפיוט של גנזי שכטר, "ולחיימו ברסן דממה הורסן" (גינצבורג, 1929,60.)

7.4. בבניין התפעל

התגוון : כמו בספר הכוזרי של יהודה הלי, "ומתגוון בגוונים העולים על לבו" (קלקצין, 1928, עמ' 107.)

התטבע : כמו בספר מקור חיים של שלמה אבן גבירול, "כי הצורות המוחשות יתטבעו בכלים" (Munk, 1859, p.122) .

התאמת : כמו בספר מורה נבוכים, אגרת הפתיחה, של משה בן מימון, "שיתאמת לך האמת בדרכיו" (מימון, 1959, עמ' 1.)

התבאר : כמו בספר חובות הלבבות של בחיי אבן פקודה, שער הייחוד, "וכבר התבאר מן השכל ומן הכתוב" (טברסקי, 1995, עמ' 24.)

התרהב : כמו בשיר של שלמה אבן גבירול, "מאס כל שיר ושפלותו והתרהב בעליוניו" (דוקס, 1968, עמ' 62.)

8.4. בבניין נתפעל

נתאדר : כמו בפיוט בעשר מכות, יוצר ב' פסח של הפייטן אליעזר הקליר, "ונערצת ונתהדרת ונתאדרת" (אליאצור, 1988, עמ' 266)

נתאים : כמו בתפילת אנוכי שבשחרית א' שבועות, "אנוכי שמעת – ונתאימו" (דוידסון, 1924, עמ' 55.)

נתכפה : כמו בפיוט קפט של יניי "נרות ציון לוכדו ונתכפו" (ברונזניק, 2005, עמ' 282.)

נשתמד : כמו בספר ילקוט שמעוני של ספר ויקרא, "נשתמד מעולם הזה" (שמעון, 1925, עמ' 155.)

נזדקק : כמו באיגרת הקודש של הרב משה בן נחמן, "ונזדקק הדם וירדו השמרים למקומם הטבעי" (אלנקאוה, 1972, עמ' 96.)

9.4. בבניין פעלל

אפנן : כמו בפיוט שג של יניי "מה אמרתם ולא אפננתי" (ברונזניק, 2005, עמ' 99.)

זלעף : כמו בפיוט תחת אילת, תפילת טל של הפייטן אליעזר הקליר, "זלעף רוח ונפשו נטל" (אליאצור, 1988, עמ' 226)

טפסר : כמו בפיוט לח-לט של יניי "ועת אשר יטפסרו ויטוסו ייראו ממעל לו" (רבינוביץ, 1965, עמ' 215.)

לחלח : כמו בפירוש רש"י של ספר תהילים ו, ז, "אלחלח וארטיב כמו מים" (זהרי, 1994, עמ' 120.)

ממזר : כמו במכתב החרם על הרב סעדיה גאון של דוד בן זכאי, "וימזר את עצמו לאמר כי מבני יהודה אני" (חברמן, 1973, עמ' 242.)

רענן : כמו בפיוט יפרח ארץ, גשם של הפייטן אליעזר הקליר, "הגשם דשאים ירענן" (אליאצור, 1988, עמ' 309.)

10.4. בבניין פועלל

תורגל : כמו בפיוט של גנזי שכטר, "תורגל לילך ולשור" (גינצבורג, 1929, עמ' 40.)

טולטל : כמו בפיוט אאגרה תפילת טל של הפייטן אליעזר הקליר, "עדין נעו לודה, ונום טולטל" (אליאצור, 1988, עמ' 400.)

רוענן : כמו בפיוט של גנזי שכטר, "וכטל לתחי רוענן כזית" (גינצבורג, 1929, עמ' 112.)

עורער : כמו בפיוט אהלי אשר, לט' באב של הפייטן אליעזר הקליר, "למה לנצח עורער ביד עמים" (קליר, . (אליאצור, 1988, עמ' 54)

זולעף : כמו בתפילת וארץ אשפיל, בשחרית יום כיפור של שלמה אבן גבירול, "אלוהי זולעפתי עת דרשתיך" (גבירול, (אודם, 1951, עמ' 90.)

דורדר : כמו בפיוט אזכיר, סידור 664, של הפייטן אליעזר הקליר, "ומדור לדור גולגל ודורדר" (אליאצור, 1988, עמ' 108.)

המסקנות

- א- פעולת התחדיש של הפעלים כוללת כל הצורות העיקריות וגם המשניות של בנייני הפועל בעברית שהן, קל, נפעל, פיעל, פעל, הפעיל, הפעל, התפעל, נתפעל, פעלל ופעלל.
- ב- הרוב הגדול של הפעלים המחודשים בעברית של ימי הביניים הם על בנייני נפעל, הפעיל והופעל.
- ג- השפעת השפה הערבית על העברית היא כמובן, ידועה וניכרת, לכן היא הפעילה יותר על חידושי פעלים בעלי צבעון ערבי בצורה ובהוויה.
- ד- הצדדים הבולטים ביותר שהשפיעה עליהם פעולת התחדיש של הפעלים העבריים הם הצד הדתי והצד הספרותי.

ביבליוגרפיה

- אבינרי, יצחק, היכל רש"י, הוצאת המחבר, 1940.
- אבינרי, יצחק, יד הלשון, הוצאת יזרעאל, תל-אביב, 1964.
- אבן גבירול, שלמה, לוי, ישראל, כתר מלכות לרבי שלמה אבן גבירול, אוניברסיטת תל-אביב, הוצאה לאור, 2005.
- אבן עזרא, אברהם, ספר העצמים, דפוס א.ז. ראבבינאוויטש, 1901.
- אבן עזרא, משה, שירים, מהדורת ביאליק ורבניצקי, הוצאת דביר, ת"א ירושלים, 1925.
- אבן פקודה, בחייה, חובות הלבבות, הוצאת מחברות לספרות, 1959.
- אודם, יוסף אבן, ילקוט קצר, כרך א' הוצאת המחבר, 1951.
- איידלר, יוסף יצחק, הלכות קידוש החודש על-פי הרמב"ם, ספרייתי - אחים גיטלר, 1995.
- אלון, מנחם, מפתח השאלות והתשובות של חכמי ספרד וצפון אפריקה, הוצאת המכון לחקר המשפט העברי, ירושלים, 1986.
- אלון, עמנואל, גרילק, ליאורה, שילה, גילה, הטקסט הכתוב בעברית בת-ימינו, הוצאת הספרים של מכון מופ"ת, 2006.
- אליצור, שולמית, פיוטי ר' אלעזר בירבי קליר, הוצאת מאגנס, ירושלים, 1988.
- אליצור, שולמית, שירה של פרשה: פרשות התורה בראי הפיוט, הוצאת הרב קוק, ירושלים, 1999.
- אלנקאוה, ישראל בן יוסף, ספר מנורת המאור, כרך 5, הוצאת מקור, 1972.
- אלתרמן, נתן, כתבים כרך 4, הוצאת הקיבוץ המיוחד, מחברות לספרות, דבר, 1958.
- אמיגו, אברהם, ספר חידושי מהר"א אמיגו, מכון להוצאת ספרים וכתבי-יד אהבת שלום, 1990.
- אריאל, זלמן שלמה, אנציקלופדיה מאיר נתיב, מודן הוצאה לאור בע"מ, תל-אביב, 1997.
- ביאליק, חיים נחמן, סיפורים, מסות, שירים, הוצאת משכל, 2008.

- ביננפלד, אסתר, משל הקדמוני מאת יצחק בן שלמה אבן סהולה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1991.
- בלס, יהונתן שמחה, מנפת צוף: עיונים במורה הנבוכים, כרך 1, חלק 1, הוצאת כולל רצון יהודה, 2006.
- בן חיים, זאב, במלחמתה של לשון, האקדמיה ללשון העברית, המכון לטיפוח העברית, 1992.
- בנטוב, מרדכי, הקץ לקיפאון החברתי, הוצאת ספריית פועלים, 1981.
- בצרי, צבי, פרקים בתולדות הלשון העברית: החטיבה השנייה: החטיבה הביניימית, יחידה 7, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2001.
- בר אשר, משה, מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, הוצאת מוסד ביאליק, 1996.
- בר יוסף, אברהם, מבוא לתולדות הלשון העברית, הוצאת "אור-עם", 1981.
- בר-אשר, משה, פרקי עיון בעברית החדשה ובעשייה בה, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים, 2012.
- ברדיצ'בסקי, מיכה יוסף, כתבי מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן-גוריון) 1898-1904 סיפורים.
- ברדיצ'בסקי, מיכה יוסף, סיפורים, כרך 8, הוצאת א. י. שטיבל, 1922.
- ברודי, הינריך, שירי החל של משה אבן עזרא, הוצאת שוקן, 1934.
- ברונזניק, נורמן, פיוטי יניי: ביאורים ופירושים עם הצעות מנומקות לתיקונים והשלמות, הוצאת מאס, 2005.
- ברטוב, חנוך, מזל אילה, הוצאת ספרית מעריב, 1988.
- ברצלוני, יהודה, ספר השטרות, בדפוס צבי הירש איטצקאווסקי, 1898.
- ברתיני, א. יוניצקי, דוד, מיכלי ב.י., ערבות ברוח: אנתולוגיה של סופרי בסאראביה, כרך 1, הוצאת ברונפמן, 1981.
- בר-תקוה, בנימין, חזן, אפרים, שירת ההלכה: עיונים באזהרות ובפיוטי הלכה במעגל השנה, אוניברסיטת בר-אילן, 1991.
- גאנצפריד, שלמה בן יוסף, קצור שלחן ערוך, כרך 1, הוצאת פלדמן, 1970.
- גבירול, שלמה אבן, שירת תור הזהב, הוצאת אוניברסיטת תל אביב, בשנת 2007.
- גיל, משה, במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים, כרך 2, אוניברסיטת תל אביב, 1997.
- גינצבורג, לוי, גנזי שכטר ספר ב', קטעים מכתבי הגאונים, בהוצאת בית המדרש לרבנים באמריקה, ניו-יורק, 1929.
- גלברג, שמואל פנחס, לפשוטו של רש"י, הוצאת מפעל רש"י, 1989.
- דוב, יצחק בן אריה יוסף, סדר עבודת ישראל, הוצאת שוקן, 1936.
- דוב, יצחק בן אריה יוסף, פיוטים שונים מכונסים בסידור עבודת ישראל, הוצאת שוקן, 1937.
- דוידסון, ישראל, אוצר השירה והפיוט, כרך 1, בית מדרש הרבנים דאמריקה, 1924.
- דוקס, לפולד, שירי שלמה, שירים יקרים, הוצאת ציון, ירושלים, 1968.
- דורן, פינחס, באור סתומות ברש"י, הוצאת כתב, 1985.
- דינור, בן-ציון, רבנו משה בן מימון: חייו וספריו, פעולותיו והשקפותיו, הוצאת דביר, תל-אביב, 1935.
- הברמן, אברהם מאיר, תולדות הפיוט והשירה, הוצאת מסדה, רמת-גן, 1970.

- הזז, חיים , יעיש , הוצאת עם עובד , תל-אביב, 1952.
- הכהן, פנחס בן זכריה , ספר אור תורה , הוצאת חסיד, 1966.
- הלוי, יהודה , הכוזרי, עם שני הבאורים, הוצאת הדרן, 1958.
- הלפרין, רפאל , רש"י: חייו ופירושו , הקדש רוח יעקב, 1997.
- המאירי, אבגדור , ספורי המלחמה , הוצאת עם עובד , 1970.
- המאירי, אביגדור , המשיח הלבן, הוצאת שרברקה, 1994.
- הנגיד, שמואל, דיואן שמואל הנגיד , הוצאת הברו יוניון קולג פרס, 1966.
- העם, אחד , אגרות אחד העם: 1889-1897 , הוצאת דביר , 1956 .
- העם, אחד , כל כתבי אחד העם, הוצאת דביר, 1965.
- הרדוף, דוד מנדל , אוצר השמות התנ"כיים באגדה , הוצאת בית רא"ף, 2002.
- הרומי, עמנואל , מחברות עמנואל , מהדורת דב ירדן, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, 1957.
- הרן, מנחם , מקרא ועולמו, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, 2009.
- וויסלבסקי, צבי , יחידים ברשות הרבים: סדרת-מסות על אישים ודעות בדור, קרית ספר, 1956.
- וולפסון, צבי ה. , המחשבה היהודית בימי- הביניים, מוסד ביאליק . ירושלים, הדפסה שנייה, 1998 .
- זהרי, מנחם , מדקדקים וחיבוריהם בפירושי רש"י , הוצאת כרמל, ירושלים, 1994.
- זולאי, מנחם , פיוטי יניי מלוקטים מתוך כתבי הגניזה ומקורות אחרים , הוצאת שוקן , ברלין , 1938.
- זמורה, ישראל , כל שירי רבי יהודה הלוי , מחברות לספרות, 1954.
- חברמן, אברהם מאיר , כתב לשון וספר , הוצאת ראובן מס, ירושלים , 1973.
- טברסקי, יצחק , הלכה והגות: קווי יסוד במשנתו של הרמב"ם , האוניברסיטה הפתוחה , תל-אביב , 1995.
- יהלום, יוסף , פיוט ומציאות בשלהי הזמן העתיק, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1999.
- יזהר, ס. , סיפורי מישור , הוצאת זמורה-ביתן, 1990.
- יעקבסון, יששכר , נתיב בינה , הוצאת סיני, תל-אביב, 1987.
- ירננסקי, משה אליה , בין השלבים , הוצאת ספרים , 1940.
- כנעני, יעקב , אוצר הלשון העברית לתקופותיה השונות , הוצאת מסדה , 1960.
- כשר, מנחם , חומש תורה שלמה , הוצאת בית תורה שלמה , 1931.
- ליבושיצקי, אהרן, ממריות החיים, הוצאת תושיה, פיטרקוב, 1900.
- למדן, יצחק, במעלה עקרבים, הוצאת מוסד ביאליק, ע"י דביר, ת"ל אביב, 1945.
- מאפוי, אברהם , עיט צבוע , מוציא לאור לא ידוע, 1902.
- מאק, חננאל, מבוא לתפילות ישראל, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, ירושלים, 2001 .
- מגיד, חנה, תולדות לשוננו, ביצ דביר . הוצאת קרני, 1984.
- מגן, צ'רי ר. , סידור לב ישראל , הוצאת כתב , 1998.
- מימון, משה בן , ספר מורה הנבוכים לרבינו משה בן מימון, חלק 1 , כרך 2 , מוסד הרב קוק, ירושלים , 1959.

- מנדלי, מ"ס , כל כתבי מנדלי מוכר ספרים , כרכים 6-7 , הוצאת מוריה, 1989 .
- מנצור, מנחם , מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים, הוצאת כתב, 1971 .
- עגנון, שמואל יוסף , על כפות המנעול: סיפורי אהבים , הוצאת שוקן , 1962 .
- עזריאל, אברהם , ספר ערוגת הבשם: כולל פירושים לפיוטים, כרך 3, הוצאת "מקצי נרדמים", 1939 .
- ערן, עמירה , מורה לנבוכים, גישתו החינוכית של הרמב"ם, מרכז מלטון ומרכז מופ"ת, 2018 .
- פדיה, חביבה , הפיוט כצוהר תרבותי , מכון ון ליר בירושלים | הוצאת הקיבוץ המיוחד, 2012 .
- פוחצ'בסקי, נחמה , במדרון: רומן ארצישראלי , הוצאת ספרי עתון 77, 2004 .
- פורת, אלישע , המשיח מלהגרידיה וסיפורים אחרים, הוצאת זמורה, ביתן, 1988 .
- פילבר, יעקב , קדושה ומלכות: עיונים במשנת רבנו אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, הוצאת המכון לחקר משנת הראי"ה, 1997 .
- פליישר, עזרא, השירה העברית בספרד ובשלוחותיה, כרך 1, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים , 2010 .
- פליישר, עזרא, שירת הקודש העברית בימי הביניים, כתר ירושלים, 1975 .
- קדרי, מנחם צבי , מירושל לשון ימי הביניים, דביר, תל-אביב, 1970 .
- קדרי, מנחם צבי , עיונים בלשון ימינו , האקדמיה ללשון העברית , ירושלים , 2004 .
- קהן, משה, השפה העברית בראי חכמת ההיגיון, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, 2018 .
- קלצקין, יעקב , אוצר המונחים הפלוסופיים ואנתולוגיה פלוסופית, הוצאת אשכול, 1928 .
- קלצקין, יעקב , אוצר המונחים הפלוסופיים ואנתולוגיה פלוסופית , הוצאת אשכול, ירושלים, 1928 .
- קנופלער, ל. , כפתור ופרח , הוצאת ספרים א., 1960 .
- רבינוביץ, צבי מאיר , הלכה ואגדה בפיוטי יניי: מקורות הפייטן, לשונו ותקופתו , הוצאת קרן אלכסנדר קוהוט, 1965 .
- רבינוביץ, צבי מאיר , מדרשי ההלכה ומדרשי האגדה בפיוטי יניי , האוניברסיטה העברית בירושלים , 1961 .
- רבניצקי וביאליק , שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, כרך א' , הוצאת דביר-ברלין, תל-אביב , 1924 .
- ריגר, אליעזר , תולדות ישראל בזמן החדש, כרך 1, הוצאת "דביר", 1951 .
- רפל, יואל , מועדי ישראל, אנצקלופדיה שימושית לשבת ומועדי ישראל , משרד הביטחון - ההוצאה לאור, ירושלים , 2007 .
- רצהבי , יהודה, ילקוט שירים לאבן גבירול וליהודה הלוי , הוצאת עם עובד, תל-אביב, 1987 .
- שוורץ, דב , איזנמן, אסתי , פירוש למורה הנבוכים, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, 2016 .
- שוקד, גרשון, הסיפורת העברית, 1880-1980: המודרנה בין שתי מלחמות, הוצאת כתר, 1977 .
- שור, נתן, תולדות צפת , הוצאת עם עובד . דביר, תל-אביב , 1983 .
- שטיין, אברהם שמואל , אדרת אליהו , הוצאת אל"ף, 1964 .
- שטיינמן, אליעזר , צלילי ארגמן , הוצאת מיטב , 1972 .

- שירמן, חיים, לתולדות השירה והדראמה העברית, כרך 2, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, 2003.
- שירמן, חיים השירה העברית בספרד, מוסד ביאליק, ירושלים 1956.
- שלום, ש. , כל שירי ש. שלום, הוצאת יבנה, 1966.
- שמעון, הדרשן מפרנקפורט, לקוט שמעוני: לעשרים וארבעה ספרי תורה נביאים וכתובים, הוצאת חרב, 1925.
- שרירא, שושנה, היאוק הירוק, הוצאת מרדכי ניומן, 1947.
- תמוז, בנימין, מינוטאור, רקויאם לנעמן: כרוניקה של נאומים משפחתיים (1895-1974), הוצאת כתר, 1992.
- Badillos, Angel Sáenz, A History of the Hebrew Language, Cambridge University Press, Cambridge, 2002 .
- Biale, David ,Cultures of the Jews, Knopf Doubleday Publishing Group, New York, 2002 .
- De Souza, Igor H. , Rewriting Maimonides, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Berlin\Boston, 2018 .
- Kutscher, Edward Yechezkel , A History of the Hebrew Language , Magnes Press, Hebrew University,Jerusalem, 1982 .
- Lange, Nicholas de, Japheth in the Tents of Shem, Texts and Studies in Medieval and Early Modern Judaism, Mohr Siebeck,Tubingen, 2015 .
- Schwarzwald, Ora, Modern Hebrew, Lincom Europa, 2001 .
- Munk Par S. Mélanges de Philosophie Juive Et Arabe , Cheza A. Frank, Libraire , Paris , 1859 .
- Bacher , W., Abraham ibn Ezra als Grammatiker, Ein Beitrag zu der Geschichte der hebraischen Sprachwissenschaft. strassburg karl. J., Trubner. 1882.
- Bacher, W., Kitāb al-Luma', Abū al-Walīd Marwān Ibn Janāḥ, Paris, 1886.
- Basal, N., «The Concept of Compensation ('iwaḍ /ta'wīḍ) as used by Yehuda Hayyuj in Comparison with Sibawayhi», Journal of Semitic Studies 44.2,1999, pp. 227-243.
- Becker D., Arabic Sources of R. Jonah ibn Janāḥ's Grammar, Tel Aviv University 1998.
- JASTROW, M., Kitāb al- Af'āl ḍawāt ḥurūf al-līn, by Abū Zakariyyā Yaḥyā ibn Dāwd of Fez, known as Ḥayyūḡ, Leiden. 1897.
- Martínez Delgado, José Yaḥyā Ibn Dāwūd EL libro de Ḥayyūḡ (versión original árabe siglo X) Colección textos lengua Hebrea 3, Granada. 2004, p 20.
- Martínez Delgado, El Opúsculo sobre la Normativa Vocálica (Kitāb šurūḡ al-naḡṡ) de Ḥayyūḡ (edición y traducción)», Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos (Sección de Hebreo) 2005.
- NEUBAUER, A., The Book of Hebrew roots by Abu 'l-Walīd Marwān Ibn Ḡanāḥ, Oxford, 1832.